

Pastorale kernwoorden

De invloed van de theologie op de praktijk

R.Ruard Ganzevoort

In: *Soteria* 8(4), 1991, 2-14.

Wie bezig is met pastoraat wordt voortdurend geconfronteerd met zijn eigen vooronderstellingen. Eigen keuzes, gezichtspunten en accenten komen niet alleen op de kansel en in artikelen naar voren, maar juist ook in het pastoraat. In dit artikel komen een aantal van de voornaamste kernwoorden ter sprake, toegespitst op pastoraat aan mensen met homofiele gevoelens. Bezinning op de eigen uitgangspunten is van belang om goed voor de schapen te kunnen zorgen. Het doel van dit artikel is dus het zoeken naar een goede theologische onderbouwing van de pastorale praktijk. Daarbij lopen de beschrijving van andere visies, de beoordeling daarvan door de schrijver en de consequenties voor de praktijk in elkaar over.

KERNWOORDEN EN HUN INVLOED

Pastoraat kan nooit neutraal zijn. We werken immers met mensen die op weg zijn en in een bepaald perspectief leven. In de pastorale ontmoeting zijn ten minste twee mensen betrokken die hun normen en waarden, perspectief en beleving in aanraking brengen met elkaar en met het Woord van God. Zo is er sprake van een 'Trialoog', waarin onze geloofsovertuigingen een grote rol meespelen. Zozeer zelfs, dat Eric Klein Kranenburg herhaaldelijk kan opmerken: 'iedere zielszorg is weerspiegeling van een dogmatiek'.¹ In die meerzijdige ontmoeting komt het gezichtspunt van pastor en gesprekspartner onherroepelijk naar boven. Onze pastorale verantwoordelijkheid betekent dan dat we rekening moeten houden met onze gezichtspunten en perspectieven.

Hoezeer dat van belang is, blijkt bijvoorbeeld bij het omstrede onderwerp homofilie.² Het standpunt van de pastor bepaalt hierbij heel veel. Om te beginnen bepaalt het of iemand die pastorale zorg verlangt, hiermee naar zijn pastor toe zal gaan. Herhaaldelijk heb ik van mensen gehoord dat ze niet naar hun dominee durven omdat ze bang zijn dat hij hen zal afwijzen. Die angst is dan gegrond in het door de predikant uitgedragen gezichtspunt dat homofilie niet aanvaardbaar is. In dit artikel gaat het niet over de ethische vragen die hier mee te maken hebben, maar veel meer om de pastorale drempels die een te duidelijke visie kan oproepen, waardoor binnen het pastoraat de ethische vragen niet eens ter sprake komen.

De invloed gaat echter nog verder. Als er een pastoraal contact is ontstaan met bijvoorbeeld homofiele gevoelens als inzet, dan hangt het van het perspectief van de pastor af welke kant het opgaat. Een pastor die van oordeel is dat homofilie een ziekte is die genezen kan worden, zal pastoraal anders optreden dan een pastor die van mening is dat homofilie een gelijkwaardige en aanvaardbare variant is, ook binnen de christelijke gemeenschap. Ook al sluiten de accenten elkaar niet uit, de pastor die alle nadruk legt op het kernwoord 'zonde' zal in het pastoraat waarschijnlijk anders reageren en een ander pastoraal doel hebben, dan de pastor voor wie de 'aanvaarding' het hoogste goed is.

Na dit meer concrete voorbeeld is het goed een aantal fundamentele kernwoorden ter sprake te brengen. Het gaat daarbij niet om een uitputtende exegetische of dogmatische verhandeling. De aandacht gaat in dit artikel uit naar de pastorale consequenties van de principiële keuze voor een bepaald kernwoord, anders gezegd: de invloed van de theologie op het pastoraat.³

BEVRIJDING

Een van de kernwoorden die doorklinkt in het pastoraat is bevrijding. Zo ziet Manfred Jossutis als het doel van pastoraat 'de bevrijding van de mens uit de concrete nood van zijn levensverhoudingen van dat moment'.⁴ Het pastoraat is uit op de bevrijding, de emancipatie van deze mens.⁵ Ook Howard Clinebell legt de nadruk op bevrijding als doel van pastoraat als hij stelt: 'Het overkoepelende doel van alle pastorale zorgen counseling (en van elke bediening) is het bevrijden, versterken en voeden van heelheid...'⁶ Dezelfde nadruk vinden we bij Gerben Heilink⁷ en Seward Hiltner, die een boek schreef over theologische dynamieken en hun doorwerking in het pastoraat. Hij noemt vrijheid als de tegenpool van gebondenheid en bepaaldheid. Volgens hem is dit een kernwoord van het Nieuwe Testament en daarmee ook voor het pastoraat.⁸

De bevrijding als kernwoord kan theologisch in verband gebracht worden met de Exodus. Zoals het volk Israël uit het slavenhuis van Egypte bevrijd werd en op weg gebracht naar het beloofde land, zo kunnen ook nu nog mensen worden bevrijd uit onderdrukkende structuren en relaties. Daarnaast zien we een verbinding met de vele tekenen van bevrijding die de Here Jezus Christus deed.⁹ Het evangelie wordt zo vooral een boodschap van bevrijding. Er zijn in elk geval twee heel duidelijke vormen van pastoraat aan te wijzen die alle nadruk leggen op bevrijding. De eerste is de dienst der bevrijding, waar men zich toelegt op de bediening om mensen vrij te maken van de macht van de satan. In dit exorcisme worden demonen uitgedreven en machten gebroken.¹⁰ Met name in de evangelische en charismatische beweging is het bevrijden van demonische machten nog altijd een belangrijk onderdeel van het pastoraat.

In heel andere vorm komt het kernwoord 'bevrijding' echter ook duidelijk naar voren. De macht waarvan mensen bevrijd moeten worden wordt dan meestal niet gezien als een persoonlijke duivel. We moeten dan denken aan allerlei theologische stromingen die verbonden zijn aan (minderheids)groepen die ervaren

onderdrukt te worden of te zijn geweest. Duidelijke voorbeelden zien we in de bevrijdingstheologie, de homotheologie en de feministische theologie. Recente publicaties over godsdienst en incest en pastoraat aan slachtoffers van incest leggen ook nadruk op bevrijding en emancipatie. In de strijd tegen incest wordt dan bijvoorbeeld gewezen op het opheffen van ongelijke machtsverhoudingen tussen kinderen, vrouwen en mannen, het opvoeden tot gelijkwaardige personen en het weerbaar maken van met name meisjes.¹¹

Wanneer de bevrijding het kernwoord is werkt dat onmiddellijk door in het pastoraat. Vanuit de Rogeriaanse traditie is het niet voor niets dat Hiltner en Clinebell de nadruk leggen op groeien bevrijding van het individu. Carl Rogers schrijft zelf dat hij het individu steeds meer ziet als een organisme met 'bijna onbeperkte mogelijkheden als de omgeving de gelegenheid geeft'.¹² Problemen ontstaan wanneer de omgeving belemmerend werkt op de groeikracht van de mens. De centrale taak van het pastoraat is dan ook het opheffen van de belemmeringen zodat de bevrijde mens zijn groei kan bewerkstelligen.¹³ Overigens kan dat nog heel verschillend uitwerken. Wanneer we ons voorbeeld van de homofiele gesprekspartner opnemen, kan de nadruk op bevrijding voor ene pastor betekenen dat deze gesprekspartner moet worden bevrijd van zijn gevoelens, terwijl voor de andere pastor de bevrijding daaruit bestaat dat gesprekspartner wordt bevrijd van de onderdrukkende vooroordelen van medemensen. De dynamiek van de kernwoorden is breder dan een enkel bepaald standpunt.

Pastoraat dat gericht is op bevrijding werkt vanuit het centrale bijbelse gegeven dat de mens belemmerd wordt door anti-machten. Wanneer deze nadruk verabsoluteerd wordt, zijn we echter op de verkeerde weg. De mens is niet alleen slachtoffer van vreemde machten; hij is ook de schuldige - of op zijn minst verantwoordelijke - voor zijn eigen daden. Het lijkt wel eens of er een ongezonde en onterechte theologische verschuiving is opgetreden met een overwaardering van het Exodus-gebeuren en een onderwaardering van schepping en zondeval. De bevrijding mag alle aandacht krijgen, maar ze is niet het een en het al. Dan gaan we teveel uit van positieve humanistische mensbeelden verdwijnen schuld, vergeving en bekering uit het gezichtsveld.

SCHULD EN VERZOENING

Een tweede kernwoord dat in theologie en pastoraat vanouds veel aandacht heeft gekregen is het begrippenpaar 'schuld-verzoening'. In vroeger tijden werd dit uitgedrukt in bijvoorbeeld de biecht en de absolutie, in de hedendaagse protestantse kerken herkennen we dit kernwoord in de liturgische momenten van schuldbelijdenis en genadeverklaring. Tegenwoordig kunnen we het vooral ook tegenkomen als de verzoening in huwelijkspastoraat en in andere relaties, maar het groundbegrip is gebleven.¹⁴ Coert Lindijer waarschuwt voor verkeerde vormen van schuldgevoel, maar geeft toch alle ruimte aan eerlijk schuldbesef en verzoening.¹⁵

Ook Bruce Narramore heeft een uitgebreid boek geschreven over schuld. Voor hem staat dit begrip zelfs zo centraal dat problemen rond zelfaanvaarding ook onder dit hoofdstuk vallen.¹⁶ Schuld is voor Narramore een 'complexe cognitief-emotionele reactie die we ervaren met betrekking tot de ongelijkheid tussen we we zijn (of hoe we handelen) en wie (of hoe) we denken dat we moeten zijn. Deze reactie kan zelfbestrafing, zelfverwerping en een gevoel van schaamte, verachting of minderwaardigheid omvatten.'¹⁷ Ook voor Narramore betekent dat niet dat schuldgevoel altijd terecht is. Hij constateert dat de motivering uit schuldgevoel destructief kan werken¹⁸ en zoekt daarbij naar een zuivere afbakening van het begrip schuld ten opzichte van bijvoorbeeld schuldgevoel. 'Schuld is onze toestand ten opzichte van God, schuldgevoel is masochisme.'¹⁹ Positieve motiveringen ziet Narramore dan niet in schuldbesef of iets in die richting (dat blijft hem te verwarrend), maar in constructief berouw. Het verschil is dat schuldbesef in het verleden, in zichzelf en in veroordeling blijft steken, terwijl berouw zich richt op de toekomst, op de ander en op verbetering.²⁰

Een prominente rol vervullen schuld en vergeving ook bij Eduard Thurneysen en Jay Adams. Bij Thurneysen is het pastoraat - gezien vanuit een Barthiaans dialectische theologie - ten diepste een bijzondere vorm van verkondiging. Het Woord van God moet daar bediend worden aan de enkeling. In een paar woorden samengevat is Thurneysens benadering gekenmerkt door zijn uitspraak 'alle nood is zonde-nood, alle hulp vergevings-hulp'.²¹ Hoewel Thurneysen met name in latere publicaties ook alle aandacht heeft gegeven aan de ontmoeting blijft toch de verkondiging van schuld en vergeving centraal staan.

Nog sterker vinden we dat bij Adams, een pastoraal theoloog die met name in de wat meer traditionele evangelische en reformatische kringen wordt gewaardeerd. Adams stelt: 'Wil counseling christelijk zijn, dan zal ze op één lijn moeten liggen met het wederbarende en heiligmakende werk van de Heilige Geest'.²² Toch lijkt zijn verdere beschrijving zich meer met confrontatie van de zonde dan met heiliging bezig te houden. Adams begint er de nadruk op te leggen dat de bijbel niet spreekt over psychische ziekten. De enige oorzaken van problemen zijn lichamelijke afwijkingen en zondig gedrag.²³ Dan omschrijft Adams zijn visie op pastoraat als 'nouthetische counseling', afgeleid van het Griekse werkwoord 'noutheto' en te vertalen als vermanen, waarschuwen en onderwijzen.²⁴ 'Nouthetische benadering is dus een confrontatie met de bijbel, met de leefregels en de praktische regels daarin vervat'.²⁵ Daarmee laat Adams zien dat het hem ook te doen is om een nieuw leven, een 'radical change'. 'God will settle for nothing less than perfection'.²⁶ Toch is het de vraag of hij daarin aan de heiliging toekomt, of blijft steken in het aanleren van gedrag. We willen uitgaan van de goede intentie van de auteur en van hem de notie overnemen dat, als zondig gedrag de oorzaak van een probleem is, confrontatie, schuldbelijdenis en nieuw gedrag nodig zijn voor een verbetering van de problemen. Toch is ook daarmee niet alles gezegd. Het is namelijk nog wel de vraag hoe de terechte nadruk op schuld ter sprake komt. Lindijer onderscheidt theologisch tussen een accent op het gebod en een accent op de genade.²⁷ In beide gevallen wordt de

zonde geconfronteerd met het evangelie, maar wel in een heel andere toon. Binnen het gebod wil de confrontatie op de knieën dwingen, de tuchtmeester tot Christus. Binnen de genade wil ze opvoeden als Regel der Dankbaarheid.

Er is nog een diepere vraag. Is het nu werkelijk zo dat het in het pastoraat altijd om schuld en vergeving moet gaan? Adams kiest nadrukkelijk en expliciet voor het werkwoord *noutheto* als het centrale begrip in bijbels pastoraat. De enige, theologische onderbouwing daarvoor is dat er in de bijbel geen sprake is van ziekte maar van zonde, en dat dus vermaning, *noutheto* noodzakelijk is. Heitink noemt in plaats hiervan 'splachnizesthai' (met ontferming bewogen zijn), 'episkeptesthai' (omzien naar) en 'soizein' (redden).²⁸ Natuurlijk zijn er gevallen die vragen om een confronterende, zo men wil *nouthetische* benadering: die gevallen waar zonde het centrale probleem of de centrale oorzaak is. Er zijn echter veel (meer?) gevallen waar heel andere vragen te stellen zijn.²⁹ Vooral als het gaat om rouw en ziekte is het geforceerd om alles in het kader van zonde en schuld te zetten. In relatie-pastoraat zal het begrip regelmatig aan de orde komen, maar daar is zeker niet alles mee gezegd. Zelfs kan het zo zijn dat achter de zonde de gebrokenheid en de wonden van het leven schuilen.³⁰ Zonde is dan niet de oorzaak, maar het gevolg.

We nemen ons voorbeeld van de homofiele medemens er weer bij. Wat heeft hij of zij te verwachten van een pastoraat dat alle nadruk legt op schuld en vergeving? Waarschijnlijk betekent het dat er ruimte zal zijn voor het erkennen en verwerken van allerlei schuldgevoelens. Ook bij mensen met homofiele gevoelens zullen schuldbesef en onterecht schuldgevoel voorkomen. Het zou zelfs kunnen zijn dat door het isolement waarin veel homofielen zich bevinden deze twee aspecten van het schuldcomplex moeilijk ontward kunnen worden. Als een pastor geen aandacht geeft aan vragen rond schuld laat hij of zij de homofiele gesprekspartner in de kou staan.

Toch is een pastoraat dat alle nadruk legt op schuld en vergeving, met name in vragen rond homofilie, riskant. Al te gauw wordt de gebrokenheid in het leven vergeten en krijgt de gesprekspartner meer lasten op de schouders gelegd dan God geeft. Dat heeft natuurlijk alles te maken met een sfeer waarin homofilie beleefd wordt als een ernstige aantasting van het burgerlijke leven waarin het standaard-gezin de norm is. Wanneer we het zeer beperkte aantal teksten die spreekt over homofilie en het grote aantal teksten over hebzucht en rijkdom vergelijken met de omgekeerd evenredige ethische aandacht voor deze zaken, dan is het moeilijk je aan de indruk onttrekken dat cultuur en fatsoen, ook in vragen rond schuld, soms onterecht meer invloed hebben dan Gods Woord.

Daarmee is geen pleidooi gevoerd voor het negeren van deze teksten in het pastoraat aan homofielen. In elke situatie moeten we de Schrift als hoogste norm ter sprake brengen. Wie alle nadruk legt op schuld en vergeving staat dan ook niet alleen voor de taak schuldbesef en schuldgevoelens te ontwarren, maar ook de wortels van eigen normen en waarden na te speuren en te toetsen aan de Schrift.

We willen de nadruk op het begrippenpaar 'schuld en vergeving' graag vast houden. In pastoraat dat wil staan in de evangelische en reformatorische traditie en wil gehoorzamen aan Gods Woord zullen we niet om dit begrip heen kunnen. Om overdrijving en daardoor misstanden te voorkomen moeten we echter niet alleen over schuld praten. Laten we het met de Heidelberger Catechismus maar houden op de drieslag van Ellende, Verlossing en Dankbaarheid, en vanuit de Schrift de mens zien als geschapene, zondaar, verlost en geheiligde.³¹ Overaccentuering van één aspect daaruit dient het pastoraat niet. Noch theologisch, noch pastoraal is het allemaal onder die ene noemer te brengen. We komen in de bijbel en in de praktijk ook andere thema's tegen.

HEILIGING EN NAVOLGING

Een derde accent - dat overigens de andere niet uitsluit - wordt gelegd op heiliging en navolging. Wim van Dam brengt dat zo onder woorden: 'Zielszorg is: anderen helpen om Jezus te volgen',³² en: 'Zielszorg wil helpen dat wij steeds meer zijn heerlijkheid weerspiegelen, dat wij meer op Hem gaan lijken en Hij duidelijker in ons gestalte aanneemt'.³³ Walter Barrett en Jef de Vriese stellen: 'Wij geloven dat christelijke counseling opgevat moet worden als een middel tot progressieve heiliging. Hiermee bedoelen wij dat het een geestelijke taak is met als doel een individu te helpen groeien in genade en waarheid naar het beeld van Christus'.³⁴

Het valt te verwachten dat de nadruk op heiliging en navolging een heel ander soort pastoraat impliceert dan de nadruk op bevrijding of op schuld. Bij dit accent gaat het om de verantwoordelijkheid van het individu. Dat geldt ook voor de nadruk op schuld, maar daar gaat het om de verantwoordelijkheid voor de fouten in het verleden, terwijl het hier gaat om de verantwoordelijkheid voor mogelijkheden in de toekomst. Hetzelfde onderscheid maakte Narramore met de begrippen schuld en constructief berouw.³⁵ Als in theologie en pastoraat de heiliging en navolging centraal worden gesteld gaat het er om dat mensen leren hoe ze geheiligd kunnen leven in deze wereld. Hier ligt een duidelijke parallel met de pastoraatsvisie van Clinebell, die onder meer aandacht geeft aan het educatieve counselen.³⁶ Educatief counselen of pastoraat dat gericht is op heiliging probeert een groeiproses op gang te brengen om zo steeds meer te leven zoals God dat wil. In een meer vrijzinnig denkkader zal de laatste verwijzing (Gods wil) misschien afwezig blijven of ondergeschikt zijn aan de menselijke doelstellingen, maar het principe blijft gelijk: pastoraat richt zich op ontwikkeling en groei. Omdat we in dit artikel juist de pastorale implicaties nagaan van theologische keuzes, komt hier nadrukkelijk een verwijzing naar Gods doel met ons leven voor. Vandaar ook de termen heiliging en navolging en niet alleen groei.

De elementen die in een pastoraat gericht op heiliging van belang zijn, worden door Barrett en de Vriese als vijf stappen beschreven: de analyse van het probleem, het ontdekken van de bijbelse oplossing, de wil aanspreken, de oefening in de Godsvrucht begeleiden en het beëindigen van de begeleiding. Daarnaast moet de pastor steeds betrokkenheid bevorderen en geschikte

huiswerkopdrachten meegeven.³⁷ Het gaat steeds om een leerproces waarbij via de kennis, de wil en het gedrag gezocht wordt naar een ontwikkeling die heiliging inhoudt. Dat is een verbreding ten opzichte van Adams' meer gedragsmatig beperkte visie.

Wat betekent deze theologische keuze voor pastoraat aan homofielen? De Vriese, Barrett en Lemmens geven hier expliciet aandacht aan. Ze bespreken de eventuele oorzaken van 'homofiele gevoelens en homoseksueel gedrag', trekken vanuit bijbelse gegevens de conclusie dat dit gedrag zondig is en deze gevoelens door God niet zo bedoeld zijn, spreken de wil aan tot verandering - die dient te beginnen bij onthouding -, en leren de 'confident' heterofiele interesses en contacten na te streven.³⁸ Duidelijk is dat hierbij niet alleen de keuze voor heiliging een rol speelt, maar ook de theologische opvattingen met betrekking tot homofilie. De ruimte en het onderwerp van dit artikel laten een bredere bespreking niet toe, al zou er zeker wel meer over te zeggen zijn. Zelf geven De Vriese, Barrett en Lemmens al aan dat een Rogeriaanse counselor zich niet zou richten op de homofilie zelf, maar op de aanvaarding van de eigen homofilie, omdat de richting van de begeleiding wordt bepaald door de cliënt.³⁹ Ook in het recente boekje 'Homofilie en de christelijke gemeente' wordt met name de weg van de heiliging gewezen, die in concreto wordt beschreven als onthouding en/of verandering.⁴⁰

Het positieve van het accent op heiliging en navolging is dat de gesprekspartner in het pastoraat de mogelijkheden van verdere groei en ontwikkeling krijgt aangereikt en dat hij of zij zelf de verantwoordelijkheid mag dragen voor het leven. Pastoraat is dan niet langer 'laatste hulp bij ongelukken' waarbij het hoogste doel is dat het oude evenwicht wordt hersteld. Clinebell laat dat ook zien als hij het gangbare model van crisisinterventie verbreedt met een vierde stap: Develop Ongoing Growth (ontwikkel voortgaande groei).⁴¹ Verder groeien in een christelijke levenswandel is het doel van pastoraat in dit perspectief.

Toch brengt dit ook risico's met zich mee. Als heiliging het centrale doel wordt is er een groot gevaar dat we weer terugkeren in het wettische stelsel van eisende normen en waarden. De aanvaarding kan gemakkelijk afhankelijk worden gemaakt van de mate van ontwikkeling. In het concrete voorbeeld van homofilie zagen we bepaalde trekken die hier op wijzen. Een ander gevaar (dat ook de nadruk op bevrijding betreft) is dat de mens zijn groeikracht moet ontwikkelen om tot een hoger niveau te komen. Zelf-verantwoordelijkheid kan zich ontwikkelen tot zelf-verheffing of zelf-verlossing. Daarom heeft dit accent wel een grote betekenis, maar het dient niet centraal te worden gesteld als het een en het al.

GENADE

Het laatste kernwoord in deze bespreking is 'genade'. Als we het pastoraat vanuit dit perspectief bezien is er als vanzelf ook ruimte voor de andere accenten. Theologisch en pastoraal bezien verdient het voorkeur de genade als kernwoord te gebruiken. Vanaf het begin is het kenmerkend geweest voor de reformatische

en evangelische theologie dat het over genade ging.⁴² In het Nieuwe Testament vinden we dit in het woord 'Charis'. Kernbetekenis is 'dat wat welbehagen brengt', zodat betekenissen als 'hulde, gunst, toeëigening, welgevallen, vriendelijkheid, gunstbetuiging, liefdesdienst, weldaad, tegendienst, erkentelijkheid en vergelding' kunnen worden afgeleid.⁴³ Het Nieuwe Testament kent dit woord 155 keer. In Jezus' verkondiging gaat het daarbij meestal niet om de onverdiende toewending Gods, al is dat thema wel de rode raad van zijn totale optreden. Met name in de brieven echter wordt het begrip genade gekenmerkt door het in Christus' dood teweeg gebrachte heil, waarbij mensen buiten verdienste om gerechtvaardigd zijn en aangenomen tot kinderen Gods.⁴⁴ Genade zouden we dan ook kunnen omschrijven als de onverdiende aanvaarding van Godswege en onze blijde dankbare aanvaarding van die gunst.⁴⁵ 'Genade betekent dat God ons liefheeft en prijs stelt op onze nabijheid, zoals wij zijn. Genade betekent dat de verzoening geschiedt...'.⁴⁶ De Heer richt Zich tot mensen die anders verdiend hadden.⁴⁷ Vandaar ook het verband met het woord 'charizo', verheugen. Het gaat om een blijde situatie waarin het leven goed is omdat God ons goed gezind is.

Hierin is de bevrijding opgenomen. Juist in de Bijbel staat de bevrijding steeds in het kader van de verlossing. Het gaat niet om bevrijding van mensen die het zelf wel kunnen, maar om de redding uit de dood. Dat gold voor het slavenhuis Egypte, maar nog veel sterker geldt het voor de plaatsen in het Nieuwe Testament waar gesproken wordt van bevrijding. In de bevrijding gaat het om Gods genade; Gods genade is werkelijk bevrijdend.

In de genade is ook de nadruk op schuld en vergeving opgenomen. Zoals gezegd kun je zonde benaderen vanuit de geboden en vanuit de genade. Waar Adams begint bij de geboden en daarmee mensen confronteert, daar leidt het pastoraat al te gauw tot hardheid. In een benadering die uitgaat van genade vormt de pastorale aanvaarding de ruimte en de geborgenheid waarbinnen een mens ontdekt wordt aan zijn zonde. Niet voor niets staat zondag 2 van de Catechismus (de ellende die blijkt uit de wet) binnen het kader van zondag 1 (de enige troost is dat we van Christus zijn). Daarmee wil toch zoveel gezegd zijn als dat we binnen het kader van de genade onszelf mogen zijn, maar ook onszelf en onze zonde leren kennen en belijden.

Ook de heiliging en navolging zijn opgenomen in het accent van de genade. Genade is immers meer dan een moment van vergeving van zonden. Genade omspant het leven, begint al bij de schepping en gaat door tot de voleinding.⁴⁸ In elk aspect is de genade van God ons uitgangspunt en ook de voortgaande heiliging is daar een onderdeel van; het is de vrucht van de Heilige Geest die in ons werkt. Wanneer de genade niet de heiliging overkoepelt, komen we al gauw terecht bij hoge eisen en nieuwe voorwaarden.

Over een pastoraat dat uitgaat van de genade heb ik elders uitgebreider geschreven.⁴⁹ Recent verscheen ook een boek van David Seamands, waarin hij expliciet ingaat op genade in het pastoraat.⁵⁰ Eerdere boeken van hem waren met name gericht op genezing van gevoelens en herinneringen en passen beter onder

het kernwoord bevrijding.⁵¹ In zijn laatste boek verbindt hij een duidelijke theologie van de rechtvaardiging van de niets verdienende zondaar met de aanvaarding van het eigen mens-zijn. Hij legt verbindingen met de aanvaarding door de ouders, met schuldvragen, zelf-waardering en emoties. In het kader van dit artikel dienen we nader in te gaan op de betekenis van de genade voor het pastoraat aan homofielen.⁵² Centraal daarbij staat voor mij de categorie van de aanvaarding.⁵³ God heeft ons lief zoals we zijn, met alles wat er in ons is. Hij neemt ons - in elk geval voor het moment - zoals we zijn. Dat blijft de dragende grond voor het pastoraat. Waar juist homofiele broeders en zusters zoveel veroordeling ervaren laten we in het pastoraat zien dat we over alle grenzen heen durven te kijken.⁵⁴ Niet mensen loslaten, maar met ze meegaan op de wegen waar ze ons mee naar toe durven nemen.

Aanvaarding betekent ook dat we niet elk pastoraal gesprek met mensen met homofiele gevoelens over dat onderwerp moeten laten gaan. We nemen dan niet de mens zoals hij is, maar een enkel aspect van het totale mens-zijn, waarbij we voortdurend de ander ter verantwoording blijven roepen om zijn anders-zijn. Juist in de vele andere aspecten kun je tonen elkaar vast te houden binnen de gemeente. Aan de andere kant zullen we ook dit onderwerp niet uit de weg moeten gaan. Voor mij is het doel binnen het pastoraat aan homofiele medemensen dat ze in hun situatie ontdekken wat Gods genade is.

Wat daarvan de uitkomst is zal niet bij voorbaat vast staan. Voor pastor en gesprekspartner is de pastorale relatie een avontuur op zoek naar grenzen en levensruimte. Misschien zal dat voor de één betekenen dat er verandering van gerichtheid optreedt, voor de ander dat hij of zij een gelukkig leven in onthouding leert leiden en voor een derde wellicht dat er een partner gevonden wordt.

DE WISSEL OM?

Wanneer we op dit punt beland zijn komt de pastorale spanning in alle hevigheid naar voren. In het pastoraat proberen we de wankel balans te vinden waarin we zowel trouw kunnen zijn aan Gods Woord als aan onze gesprekspartner. Met opzet worden deze beide hier als tegenpolen benoemd. De tegenstelling tussen verkondigend en rogeriaans pastoraat hangt samen meteen verschillende nadruk op deze twee polen. Maar in een zuiver christelijk pastoraat willen we beide vasthouden. Geen letterknechterij ten koste van broeders en zusters; ook geen mensvriendelijkheid ten koste van het gezag van de Schrift. Op het scherp van de snede willen we onze dubbele loyaliteit uitleven en zoeken naar een verantwoord pastoraal handelen. Deze pastorale spanning wordt helder in het kernwoord genade: aanvaarding van onze gesprekspartner. De vraag is alleen hoe ver die aanvaarding kan gaan. Meer concreet: is elke keuze van onze gesprekspartner voor ons als pastor aanvaardbaar?

Het zijn deze spannende vragen die het laatste deel van dit artikel bepalen. Is het werkelijk zo dat het Gods genade voor een homofiel kan zijn dat hij of zij een (ook seksuele) relatie begint? Is dat voor een pastor die trouw wil blijven aan Gods

Woord aanvaardbaar, of zal daar alsnog moeten worden opgeroepen tot bekering en onthouding?

Er zijn verschillende vragen die dan om beantwoording vragen. De eerste vraag is de vraag naar de uitleg van de bijbel. Dan gaat het om de vraag wat de bijbel concreet zegt over deze zaak en hoe expliciet en eenduidig de teksten zijn. Wie enigszins thuis is in de veelheid aan literatuur op dit punt zal toch moeilijk kunnen beweren dat die expliciete en eenduidige stellingname evident is.⁵⁵ Omdat we er niet vanuit willen gaan dat andersgezinden onkundig of oneerlijk zijn moeten we minimaal de mogelijkheid open laten dat de Schrift hier geen absolute regel geeft, of in elk geval niet een regel die zonneklaar is voor alle tijden en gelegenheden. Dat laat onverlet mijn persoonlijke mening dat de Schrift deze weg in elk geval niet expliciet openstelt.

Een volgende en evenzeer principiële vraag is of de pastor moet oordelen welke weg Gods weg is in het leven van een ander. Pastoraat in het licht van de genade is geen goedpraterij, maar een ruimte laten om allebei en samen Gods Stem te verstaan. Daarom moeten we het onszelf en elkaar in het pastoraat niet te gemakkelijk maken. De teksten en Schriftgedeelten die van toepassing zijn zullen ook in het pastoraat ter sprake moeten komen en richting moeten wijzen. Soms confronterend, soms samen zoekend, maar altijd met het doel dat Gods genade zichtbaar wordt. Als iemand vanuit de ervaring van gebrokenheid, na eerlijk en eerbiedig zoeken, tot de slotsom komt dat een homoseksuele relatie in zijn geval door God niet veroordeeld wordt, geeft dat mij niet het recht hem of haar daarom af te wijzen, zelfs niet als ik tot een andere conclusie kom.

Ik ben me bewust dat dat een gewaagde stelling is, maar dat hoeft niet te benauwen. Juist in pastoraat rond homofilie ontmoeten we mensen die zich voortdurend in een gewaagde stelling bevinden. Als pastor dienen we bereid te zijn evenveel risico te nemen. De stelling dient echter wel onderbouwd te worden.

Daartoe is een tweetal argumenten van belang. Het eerste argument is het beslissingsrecht van de gesprekspartner, het tweede de werking van Gods Geest. Wat betreft het eerste moet gesteld worden dat ieder mens geroepen is tot eigen keuzes en beslissingen. 'Een ieder zij voor zijn eigen besef ten volle overtuigd'.⁵⁶ Dat is geen autonomie tegenover God, maar wel een autonomie tegenover mensen. Ieder mens zal voor zijn eigen leven verantwoording dienen af te leggen aan de Heer die rechtvaardig en barmhartig oordeelt. Hoewel de herderlijke zorg ook verantwoording in zich draagt, is dat niet een verantwoordelijkheid die ons zo ver brengt dat we de beslissing van onze gesprekspartner mogen overnemen. Hier raken we aan het diepste respect voor de ander als gelijkwaardig mens.⁵⁷ Dit respect - of zo men wil de eerbied voor het geheim van de ander - betekent dat we de ruimte moeten laten voor andere beslissingen dan ons juist lijken.

Het tweede argument is zoals gezegd de werking van de Heilige Geest. Scherp gesteld: ons vertrouwen in Gods leiding en genade moet zo groot zijn dat we de mogelijkheid open laten dat de Heilige Geest ons door iemand leert vanuit de Schrift een andere weg te zien. Wanneer we spreken over pastoraat aan gelovigen

is de gesprekspartner in gelijke mate als de pastor drager en kanaal van Gods Geest. Dat ontnemt ons de kramp van het moeten overtuigen en geeft ruimte om te vertrouwen op de juiste uitkomst. Wanneer het werkelijk Gods wil is dat de ander tot dezelfde conclusie komt als wij, is de Geest daartoe krachtig genoeg.

Daarmee is dus niet gepleit voor een subjectieve bijbelopvatting. We verdedigen niet de visie dat ieder uit de Schrift zijn eigen conclusies mag trekken met een grote mate van willekeur. Elke opvatting dient aan het absolute gezag van Gods Woord te worden getoetst. Dat uitgangspunt betekent echter tegelijkertijd dat ook de opvattingen van de pastor niet voor eeuwig geldend zijn. De gelijkwaardigheid van de pastorale partners en de openheid voor de werking van Gods Geest betekenen dat we de mogelijkheid moeten respecteren dat we in het pastorale gesprek overtuigd kunnen worden tot een andere conclusie. Een andere opmerking die gemaakt dient te worden betreft de gebrokenheid van het menselijk bestaan. We zijn geroepen tot een heilig leven, een leven dat volledig overeenstemt met Gods wil. Tegelijk zullen we rekening moeten houden met de gebrokenheid van het leven waar we in staan.

Dat betekent dat we de zonde concreet zonde moeten durven noemen, terwijl we ook moeten erkennen dat in bepaalde gevallen de zonde niet uit te bannen is. Als de Here Jezus gevraagd wordt om een uitspraak over de echtscheiding zegt Hij: 'Mozes heeft u met het oog op de hardheid van uw hart toegestaan uw vrouwen weg te zenden, maar van den beginne is het zo niet geweest'.⁵⁸ Met het oog op de gebrokenheid van het leven en de hardheid van het hart zullen ook wij weleens een bepaalde situatie moeten accepteren, zonder te vergeten dat het ook daarin om zonde gaat. Daarmee kunnen we voorkomen dat we vervallen in een farizeïsch oordeel aan de ene kant of een vrijblijvend goed praten aan de andere kant. De spanning hier tussen zal blijven bestaan zolang we in deze bedeling geroepen zijn tot pastorale zorg aan onze broeders en zusters.

Pastoraat als genadebediening biedt de openheid om een heel eind met onze gesprekspartner mee op te lopen. Als het nodig is nog een extra mijl. De mogelijkheid om in genade mensen tegemoet te treden valt pas weg als er met ongelooft en verharding gereageerd wordt. Zolang we elkaar kunnen zien als broeders en zusters in het Lichaam van de Heer mogen we elkaar dienen, samen zoeken naar de juiste weg, maar zonder elkaar de les te lezen. We zijn niet geroepen de ander de oren te wassen, maar de voeten. Zo krijgt het herderlijke priesterlijke trekken: dienstbaar in dienst van Hem die Zich gaf voor ons zondaars.

De geschetste benadering kan natuurlijk een conflict opleveren met het geweten van de pastor en met de gemeente. Het kan zijn dat de weg die een gesprekspartner besluit te gaan voor de pastor en de gemeente een groot struikelblok is. Wanneer een gesprekspartner (ondanks zijn of haar overtuiging dat het aangaan van een homoseksuele relatie toelaatbaar is) besluit in onthouding te leven uit liefde voor de gemeente, dan is dat in hoge mate te prijzen. Het is echter de vraag of dat mag worden afgedwongen.

De moeite voor de pastor en de gemeente mag niet worden afgewenteld op de persoonlijke nood van één gemeentelid. Strikt genomen is de gewetensnood van pastor en gemeente geen zaak voor deze gesprekspartner, al zal het in het pastoraat zeker wel ter sprake mogen en kunnen komen. Een pastorale benadering betekent in dit geval ook dat de pastor naar de gemeente toe zorgend optreedt om de gemeente te begeleiden in het omgaan met deze vragen en deze gesprekspartner. Ook in deze zorg hoeft de pastor geen expliciet standpunt in te nemen of het standpunt van het homofiele gemeentelid te verdedigen. De gemeente zal zelf moeten leren aanvaarden dat niet ieder de gebaande paden gaat.

De vooronderstelling voor deze aanvaardende houding is natuurlijk dat tot een strikte afwijzing uit de Schrift niet ondubbelzinnig te concluderen is. Dat ligt natuurlijk anders wanneer iemand (in een karikaturaal voorbeeld) besluit huurmoordenaar te worden. In dat geval zal de pastor een duidelijk neen moeten laten horen, omdat daarvoor geen schriftuurlijke aanvaarding kan worden gevonden. In het geval van homofilie echter zijn zoveel vragen te stellen bij de absolute van bepaalde conclusies, dat we moeten uitkijken dat we niet individuele gemeenteleden beklemmen in menselijke regels. Zeker hier dienen we in de genade-gemeenschap van de gemeente van de Here Jezus Christus genadig en barmhartig te zijn.

Als we de genade als overkoepelend kernwoord zien komen de belangrijke genoemde aspecten van andere kernwoorden tot hun recht, terwijl de bezwaren die tegen elk kernwoord kunnen worden ingebracht in evenwicht worden gehouden door de andere accenten. Het lijkt er op dat het kernwoord genade niet alleen in de dogmatiek, maar ook in het pastoraat als uitgangspunt en perspectief vruchtbare mogelijkheden biedt. Onze reformatorische en evangelische traditie heeft ons in het tijdperk van de psychologie meer te bieden dan we wel eens denken. Mensen in nood, ook waar het gaat om homofiele gevoelens, mogen een beroep doen op de liefde van Christus die in ons is.

NOTEN

¹ E.S. Klein Kranenburg, *Trialoog*, 's Gravenhage 1988

² Ik gebruik deze term - ondanks allerlei tegenwerpingen - omdat het om meer gaat dan alleen seksueel gedrag. De keuze voor dit voorbeeld is mede ingegeven door de ervaring dat van verschillende zijden een bepaalde visie op homofilie wordt beschouwd als kenmerk van hetzij een orthodoxe, hetzij een pastorale houding. In het gebruik van dit voorbeeld moge blijken dat er ook een weg mogelijk is die voluit orthodox en voluit pastoraal is.

³ Vergelijk Klein Kranenburg en J.B. Cobb, *Theologie en Pastoraat*, Haarlem 1978

⁴ Zie R. Bons-Storm, *Kritisch bezig zijn met pastoraat*, Den Haag 1984,11

⁵ Bons-Storm, *idem*, 121

⁶ H.J. Clinebell, *Basic Types of Pastoral Care and Counseling*, Nashville 1984,26 (vertaling van mij, RRG)

⁷ G. Heitink, *Pastoraat als Hulpverlening*, Kampen 1984,183 e.v.; G. Heitink, *Geloof en geestelijke gezondheid*, in: G. Heitink en J. Veenhof (red.), *Heil, heling, gezondheid*, 's Gravenhage 1990

⁸ S. Hiltner, *Theological Dynamics*, Nashville 1972,18 e.v.

-
- ⁹ J. Veenhof, Heil en heling, in: G. Heitink en J. Veenhof, Heil, heling, gezondheid, 's Gravenhage 1990; J. Wimber en K. Springer, Een kracht tot genezing, Hoornaar 1987,93
- ¹⁰ Clinebell, idem, 43; W.C. van Dam, Stanger en Buchman, Kampen 1977,52,146; W.C. van Dam, Zielszorg in de kracht van de Geest, Den Haag 1983, 54; K.J. Kraan, Genezing en Bevrijding dl 1, Kampen 1983, passim; J. Wimber, Een kracht tot genezing, Hoornaar 1987, 91 e.v.
- ¹¹ A. Imbens-Fransen, Daar kun je maar beter (niet) over praten, Delft 1987, 88 e.v.
- ¹² C.R. Rogers, Client-Centered Therapy, London 1951, 167
- ¹³ Bons-Storm, idem 16; Heitink, idem 100
- ¹⁴ Clinebell, idem 43; Hiltner, idem 81
- ¹⁵ C.H. Lindijer, Schuld en Pastoraat, Den Haag 1978
- ¹⁶ B.S. Narramore, No Condemnation, Grand Rapids 1984, 31
- ¹⁷ Narramore, idem, 27
- ¹⁸ Narramore, idem, 139
- ¹⁹ Narramore, idem, 148
- ²⁰ Narramore, idem, 157
- ²¹ Zie Heitink, idem en Bons-Storm, idem voor een uitgebreide bespreking
- ²² J.E. Adams, Bijbels Pastoraat, 's Gravenhage 1982, 29
- ²³ J.E. Adams, idem, 36; J.E. Adams, The Big Umbrella, Nutley 1972, 4
- ²⁴ Adams, Bijbels Pastoraat, 46
- ²⁵ Adams, idem, 53
- ²⁶ J.E. Adams, More than Redemption, Grand Rapids 1979, hoofdstuk 12
- ²⁷ Lindijer, idem, 138
- ²⁸ Heitink, idem, 155
- ²⁹ Van Dam, Zielszorg in de kracht van de Geest, 12
- ³⁰ R.R. Ganzevoort, Mag ik er zijn, Kampen 1990, 90
- ³¹ R.R. Ganzevoort, idem, 53; breder: A. Noordegraaf, Leven voor Gods aangezicht, Kampen 1990
- ³² Van Dam, idem, 13
- ³³ Van Dam, idem, 44
- ³⁴ W.K. Barrett en J.O.C. de Vriese, Helpen met de Bijbel, Hoornaar 1986, 56
- ³⁵ Narramore, idem, 157
- ³⁶ Clinebell, idem, 43
- ³⁷ Barrett en De Vriese, idem, 73-134
- ³⁸ W.K. Barrett, J.O.C. de Vriese en D. Lemmens, Actuele problemen in het licht van de Bijbel, 143-164
- ³⁹ De Vriese, Barrett en Lemmens, idem, 158
- ⁴⁰ T.E. Molenaar en J. van der Wal (red.), Homofilie en de christelijke gemeente, Leiden 1990
- ⁴¹ Clinebell, idem, 207
- ⁴² Hiltner, 42
- ⁴³ H.H. Esser, Gnade, in: L. Coenen, Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament
- ⁴⁴ H.H. Esser, idem
- ⁴⁵ R.R. Ganzevoort, idem, 18
- ⁴⁶ R. Bons-Storm, Hoe gaat het met jou, Kampen 1989,159
- ⁴⁷ J. van Genderen, Gerechtigheid als geschenk, Kampen 1988; J. Hoek, Zonde: opstand tegen de genade, Kampen 1988
- ⁴⁸ R.R. Ganzevoort, idem, 53
- ⁴⁹ R.R. Ganzevoort, idem
- ⁵⁰ D. Seamands, Healing Grace, Wheaton 1988
- ⁵¹ D. Seamands, Genezing van beschadigde emoties, Hoornaar, 1983; Groeien naar volwassenheid, Hoornaar 1986; Genezing van herinneringen, Hoornaar 1987
- ⁵² Een goede handreiking die ruimte en aanvaarding biedt is J. Janssen, Kavels tarwe in de woestijn, Goes 1989

-
- ⁵³ Klein Kranenburg analyseert het motief van de aanvaarding ook, uitgaande van Tillich, Freud, Wise, Hiltner, Oden, Hirsch en Terruwe. Zijn evaluatie valt ongunstig uit, omdat daarin de relatie tot de Herder met een hoofdletter niet meer ter sprake komt. Alles hangt af van de kwaliteit van de relatie van de pastor. *Trialoog*, 185. Toch geeft Klein Kranenburg ook aan dat een aanvaardende relatie vaak basis is voor een meer geestelijke opening. *Trialoog*, 221. We achten de geopperde bezwaren voldoende ondervangen door een nadrukkelijk theologisch onderbouwd accent op de genade, en door de ruimte voor de Geest die in de relatie kan ingrijpen van beide kanten. R.R. Ganzevoort, *Een ander zicht op pastoraat*, Soteria, jaargang 7 nr 2, juni 1990
- ⁵⁴ Zie de waardevolle bijdrage van R. van Essen (grensoverschrijdend pastoraat) in R. van Essen en T. van der Leer, *Pastoraat op de grens*, Sliedrecht, 1989
- ⁵⁵ Recentelijk verschenen niet zoveel boeken meer die concluderen dat de bijbel homoseksueel verkeer toestaat; vaak wordt gesteld dat dat nu inmiddels voldoende duidelijk is. Iets ouder, maar niet achterhaald, vindt men een verantwoording in: Brussaard, A.J.R. e.a., *Een mens hoeft niet alleen te blijven*, Baarn, 1977; Brussaard, A.J.R. e.a., *Pastorale zorg aan homoseksuelen*, Utrecht, 1968. Tegengestelde conclusies in Van den Aardweg, G.J.M. e.a., *Een netelig vraagstuk*, Nijkerk, 1981; Molenaar, T.E. e.a.; *Homofilie en de christelijke gemeente*, Leiden, 1990
- ⁵⁶ Romeinen 14: 5
- ⁵⁷ In *Soteria* jrg. 7 nr. 2 heb ik getoond hoe dat in een hermeneutische visie op pastoraat tot zijn recht komt
- ⁵⁸ Mattheus 19:8